

**ELITŲ EUROPA: ES VALSTYBIŲ NARIŲ
POLITINIO IR EKONOMINIO ELITO
EUROPIETIŠKUMO MASTAI***

*IRMINA MATONYTĖ, VAIDAS MORKEVIČIUS,
HEINRICH BEST*

Šiame straipsnyje, pagrįstame prielaida, kad Europos vienijimosi iniciatyva tebeprisklaido nacionaliniams Europos Sąjungos šalių elitams, siekiama išsiaiškinti, kokiais pagrindais ir koku mastu randasi ir sklaidžiasi šių elitų europietiškas, apibrėžiamas trimis lygmenimis: emociniu, kognityviniu vertinamuoju ir projekciniu. Autoriai pateikia penkias hipotezes, kuriose projektuojami elitų europietiško ir ideologinių orientacijų, biografinės patirties, kultūrinio ir socialinio kapitalo bei tarpusavio įtakos kontekstų ryšiai. Hipotezėms tikrinti naudojama paneuropinė elitų apklausa, 2007 metais vykusios 17 ES šalių, duomenimis. Daugiausia pagrindo pasirodo turinti prielaida dėl elitų europietiško ir elitų tarpusavio įtakos kontekstų sąryšių. Iš dalies pagrįsti yra ir hipotetiniai ryšiai tarp elitų europietiško ir jų ideologijų bei kultūrinio ir socialinio kapitalo.

Irmina Matonytė – daktarė, Socialinių tyrimų instituto vyriausioji mokslo darbuotoja (el. paštas: matonyte@ktl.mii.lt).

Vaidas Morkevičius – daktaras, Socialinių tyrimų instituto jaunesnysis mokslo darbuotojas (el. paštas: vaidas.morkevicius@gmail.com).

Heinrich Best – habilituotas daktaras, Jenos universiteto (Vokietija) profesorius (el. paštas: heinrich.best@uni-jena.de).

© Irmina Matonytė, Vaidas Morkevičius, Heinrich Best, 2009

Straipsnis įteiktas redakcijai 2009 m. balandžio 22 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2009 m. birželio 23 d.

---

* Šis mokslinis tyrimas buvo finansuojamas „IntUne“ (Integuota ir vieninga? Pilietybės paieškos „vis artimesnėje Europoje“) projekto lėšomis, įgyvendinant Europos Sąjungos šeštosios bendrosios programos, 7 prioriteto „Piliečiai ir valdymas žinių visuomenėje“ programą (CIT3-CT-2005-513421).

1. Nacionalinių politinio ir ekonominio elitų europietiško studijos pagrindai

Politologai plačiai pripažįsta faktą, kad Europos vienijimosi iniciatyva tebebepriklauso nacionaliniams šalių elitams¹. Po ilgus amžius trukusių kruvinių karų, kovų tarp dinastijų, religinių ir ekonominių konfliktų, nacionalistinių ambicijų ir dviejų pasaulinių karų Europos šalių elitai pagaliau ėmėsi taikaus politinio bendradarbiavimo, laipsniško ekonominio ir politinio suartėjimo bei socialinio ir kultūrinio bendradarbiavimo². Europos integracijos procesas prasidėjo pasirašius Romos sutartį (1957) ir pirmiausia apėmė Vakarų Europos valstybes, susirūpinusias dėl komunizmo keliamos grėsmės atstovaujamajai demokratijai ir privačiai nuosavybei, pagrindiniams instituciniams ramsčiams, garantuojantiems pliuralistinį atskaitingo elito režimą. Kai 1990 metais komunistinis projektas galutinai žlugo, ši politinė konfrontacija išsisėmė ir Vidurio ir Rytų Europai Europos integracijos procese atsivėrė naujų galimybių³.

Viena vertus, anot konstruktyvizmo teoretikų, Europos Sąjungos (ES) integraciją skatino nuo pat ES įkūrimo jos institucinėje kultūroje ir normose užkoduoti stiprūs plėtros „genai“⁴. Pagarba žmogaus teisėms, privačiai iniciatyvai ir demokratijai pagrįstas ES projektas negalėjo nereaguoti į pokomunistinėse visuomenėse suklestėjusius laisvosios rinkos, atskaitingos valdžios, asmens laisvių ir subalansuotos socialinės raidos idealus. Iš kitos pusės, racionalaus pasirinkimo teorijos šalininkai atmeta idealais pagrįstos socializacijos ir nuoseklios vertybių sklaidos modelį ir pabrėžia tuometinių ES valstybių narių racionalumą⁵. Žvelgiant iš tuometinės ES pozicijų ir modeliuojant ES valstybių narių ir atskirų interesų grupių preferencijas bei naujas politinio ir ekonominio perskirstymo galimybes ES viduje, besiplečianti rinka ir ES plėtra į pokomunistines šalis buvo naudinga tiek ekonominiu, tiek politiniu požiūriu. Liberaliojo tarpyviausybės atstovai šiame racionalaus pasirinkimo analizės kontekste siūlo kai kurių valstybių (vadovų) išskaičiavimus ir derybines galias

laikyti papildomu raktu siekiant suprasti ir paaiškinti besiplečiančios ES darbotvarkę⁶.

Taigi, iš Maskvos diriguoto komunistinio režimo žlugimas (pirmiausia Rytų ir Vidurio Europoje, o vėliau ir Kaukazo bei Azijos šalyse) išlaisvino galingą ideologinę ir geopolitinę varomąją Europos integracijos proceso jėgą. XXI amžiaus pradžioje naujai išskylanti „Rusijos grėsmė“ yra ne tokia akivaizdi, o ES nacionalinių elitų požiūriai į ją labiau skiriasi negu sutampa⁷. Bet kuriuo atveju naujoji „Rusijos grėsmė“ nėra pagrįsta vientisa įtakinga ideologija, ji nekvestionuoja privačios nuosavybės ir laisvosios rinkos principų; netgi priešingai – atkuria „senąją“ geopolitinę situaciją, kurioje pagrindinė įtampa kyla dėl skirtingų gynybos ir saugumo prioritetų bei ekonominės konkurencijos.

Šie ES projekto plėtos proveržiai ir atoslūgiai XXI amžiaus pradžioje skatina iš naujo užduoti tam tikrus klausimus apie ES elitus: ar ir kokių mastu, praėjus daugiau nei penkiasdešimčiai metų po Romos sutarties pasirašymo ir beveik dvidešimčiai metų po komunistinio režimo žlugimo, ES šalių elitus vienija bendros vertybės, europeizacijos išpareigojimai bei lūkesčiai. Šie svarstymai savo ruožtu kelia tolesnius klausimus: kurie socialiniai veiksniai ir vertybinės orientacijos elitų lygmeniu skatina Europos integraciją ir vienijimąsi, o kas šiems procesams trukdo ir juos stabdo.

Nors pastarųjų 50-ies metų Europos integracijos procesą neginčytinai galima laikyti elitų projektu, siekiančiu nutraukti tarpusavio konfliktus bei kovas ir konsoliduoti bendros valdysenos pagrindus ir sutelkti Europos politinius bei ekonominius išteklius, tai nereiškia, kad jis iš esmės nesuderinamas su didžiosios gyventojų daugumos interesais ir norais arba ryškiai skiriasi nuo atskirų nacionalinių valstybių interesų. Priešingai – taika, klestėjimas, gyventojų, prekių ir paslaugų mobilumas yra didžiausi Europos suvienijimo ir integracijos pasiekimai, kurie buvo ir yra patrauklūs ES valstybių narių gyventojams bei daugumai trečiųjų šalių piliečių. Kita vertus, sudėtinga institucinė ES struktūra, tiesiogiai nepavaldi šalių narių rinkėjų kon-

trolei, bet perimanti dalį nacionalinio suvereniteto teisių ir galinti per atstumą kištis į kasdienius Europos gyventojų reikalus, sistemškai didina atstumą tarp Europos piliečių ir Europos elitų bei stiprina vadinamąjį „demokratijos deficitą“. Tai, kad 2004–2008 metais Prancūzijos, Nyderlandų bei Airijos gyventojai (šios trys šalys laikomos istoriškai ypač palankiomis Europos integracijai) referendumuose atmetė Europos konstituciją (arba supaprastintą Lisabonos sutartį), aiškina įvairiai, tačiau tai neginčytinai rodo, kad žioji nemaža praraja tarp Europos elitų ir masių. Svarbiausia šių „ES neįvykusių įvykių“ pagrindu daroma išvada: atskirų šalių gyventojai tėra laikino triukšmo šaltinis, kuriam elitinis ES integracijos ir plėtros projektas turi stiprų imunitetą. Todėl ypač aktualu išsamiai tirti ES valstybių narių politinių ir ekonominių elitų europeizacijos vertybes ir orientacijas, kurios, nepaisant retų išimčių, dominuoja („ima viršų“) išsiskyrus masių ir elitų sampratoms ir prioritetams dėl ES ateities.

Šios studijos pagrindą sudaro dvi sampratos, *elitų* ir *europietiš-kumo*. Derindami liberaliojo tarpvyriausybės ir daugiapakopės valdysenos (angl. *multi-level governance*) požiūrius, elito atstovais laikome ES valstybių narių politikus (pirmiausia, parlamentarus) ir šių šalių didžiausių verslo įmonių bei aktyviausių įvairiems socialiniams ir ekonominiams interesams atstovaujančių grupių vadovus. Tyrimo duomenys buvo surinkti vykdant „IntUne“ projektą 2007 metų pavasarį. Reprezentatyvios politinio ir ekonominio elito imties atstovų šešiolikoje ES šalių ir Serbijoje⁸ buvo prašoma atsakyti į klausimus, susijusius su ES. Kiekvienoje šalyje apklausai buvo atrinkta 80 politinio elito atstovų iš žemesniųjų parlamento rūmų ir 40 ekonominio elito atstovų. Ekonominio elito imtis buvo sudaryta atrenkant didžiausių (remiantis „Didžiausių pagal pajamas įmonių“ sąrašais) įmonių vadovus bei bankų ir verslo asociacijų vadovus (kiekvienoje šalyje buvo apklausta po 6–12 didžiausių verslo asociacijų vadovų). Politinio elito imtis buvo sudaryta siekiant reprezentatyvumo pagal lytį, amžių, partinę priklausomybę ir patirtį parlamente bei politikoje. Kiekvienoje šalyje apklausta po bent 15–25 didelę politinę patirtį

turinčių politikų, kaip antai (buvę ar esami) ministrai ar viceministrai, parlamento pirmininkai ar vicepirmininkai, frakcijų ir komitetų vadovai ir kt. Šalyse, turinčiose nedidelius parlamentus (pavyzdžiui, Estijoje, Belgijoje ar Lietuvoje), aštuoniasdešimties parlamentarų kvota buvo pasiekta kreipiantis į visus parlamento narius, pradedant tais, kurie turi didesnę politinę patirtį. Taigi, apklaustieji gana gerai reprezentuoja tyrime dalyvavusių šalių politinį ir ekonominį elitą.

Studijoje nagrinėjami Lenkijos, Estijos, Vengrijos, Slovakijos, Bulgarijos, Čekijos ir Lietuvos, kurios yra naujos valstybės narės iš pokomunistinių Vidurio ir Rytų Europos šalių, bei Prancūzijos, Danijos, Portugalijos, Vokietijos, Italijos, Belgijos, Ispanijos, Graikijos, Jungtinės Karalystės ir Austrijos, kurios yra ES valstybės įkūrėjos ir šalys iš Vakarų bei Pietų Europos, įstojusios į ES anksčiau negu Vidurio ir Rytų Europos šalys (žinoma, Vokietijos atvejis šiuo požiūriu yra „mišrus“), empiriniai elitų apklausos duomenys. Taigi studija apima platų ES šalių narių spektrą: senąsias ir naujas nares, dideles, vidutines ir mažas valstybes, Šiaurės ir Pietų Europos kultūras.

Apibrėždami *europietiško* sampratą susiduriame su tam tikromis konceptualiomis problemomis. Remiantis klasikine politinės kultūros analizės schema⁹, europietiškumas suvokiamas kaip daugiamačis kolektyvinės tapatybės reiškinys¹⁰, kuris gali būti skaidomas į kognityvinį, emocinį ir moralinį dėmenis¹¹. Visi šie aspektai (nebūtinai pasireiškiantys vienodu intensyvumu) turėtų būti būdingi stipriai ir gyvybingai kolektyvinei tapatybei. Kad būtų pagrindo kalbėti apie kolektyvinę tapatybę, turinčią aiškias „mes“ ir „jie“ ribas, tie „mes“ ir „jie“ skirtumai turi būti ryškūs ir kontrastingi ne tik pažintiniu lygmeniu, bet ir siejami su stipriais jausmais bei suvokiami kaip moraliai vertingi, nes stipri kolektyvinė tapatybė neįmanoma be aiškiai išreikštų jos emocinių ir moralinių aspektų¹².

Remdamasis įžvalga, kad kolektyvinė tapatybė kyla ir veikia sąveikų kontekste, „pasižyminčiame galios santykiais“, Castellsas išskiria įteisinančiąją (angl. *legitimizing*), pasipriešinimo (angl. *resistance*) ir projekcinę (angl. *project*) tapatybes¹³. Įteisinančioji ta-

patybė siejama su veikiančiomis institucijomis ir pačia valstybe, o pasipriešinimo ir projekcinė tapatybės yra antagonistinio pobūdžio, jos kelia iššūkius esamai institucinei tvarkai ir kultūrinėms praktikioms. Pirmoji, pasipriešinimo tapatybė, atsiranda politiškai nuvertintų ir stigmatizuotų grupių pagrindu ir sudaro sąlygas kilti tapatybe besiremiantiems judėjimams ir politikoms. Antroji, projekcinė, tapatybė yra svarbi naujų sociopolitinių judėjimų formavimuisi. Tiek pasipriešinimo, tiek projekcinės tapatybės pagrindu galiausiai atsiranda alternatyvių tapatybių ir kuriasi nauja socialinė sistema, kurioje buvusioji pasipriešinimo ar projekcinė tapatybės tampa įteisintos, t. y. iš nuvertintų ar neįvertintų jos tampa vertingos, įteisintos, dominuojančios. Kitaip tariant, kolektyvinė tapatybė klostosi dinamiškai, ją varžo ir plečia laiko ribos ir ji yra susijusi su bendruomenės praeities suvokimu, dabarties vertinimu ir ateities lūkesčiais. Todėl, kalbėdami apie europietišumą, analitiškai išskiriame ne tik emocinius ir kognityvinius vertinamuosius, bet ir projekcinius matmenis.

Emocinis tapatybės matmuo apima asmens jauseną (tiek palankią, tiek priešišką), susijusią su Europos integracija ir vienijimusi. Emocinė tapatybė tuo stipresnė, kuo mažiau abejingas, neutralus asmuo yra tiriamosios referencijos atžvilgiu. Šioje studijoje europietiškumas reiškia pozityvius (arba bent santykinai mažinančius nerimą) jausmus ir požiūrius, susijusius su ES (Europos integracija ir vienijimusi, institucine ES sąranga ir pan.). Kognityvinis vertinamasis europietiškumo matmuo atspindi, kiek stipriai yra domimasi ir pritariama (arba prieštaraujama) dabartiniams Europos integracijos ir vienijimosi procesams bei principams. Šioje studijoje europietiškumas reiškia teigiamą požiūrį į tolesnį ES vienijimąsi. Projekcinis matmuo išreiškia aptariamą referencijos (čia – ES) ateities vizijos turėjimą, jos artikuliaciją, su ta vizija susijusių lūkesčių, kurių netenkina esama padėtis, buvimą. Šioje studijoje projekcinis europietiškumas reiškia pritarimą tolesnėms ES vienijimosi ir integracijos perspektyvoms instituciniu ES lygmeniu. Mes manome, kad šie trys europietiškumo matmenys yra teigiamai susiję tarpusavyje: t. y. kuo asmuo labiau

emociškai save sieja su Europa, tuo daugiau jis domisi dabartiniais integracijos procesais, tuo labiau pritaria dabartiniam Europos vieniėjimui ir tuo stipriau palaiko instituciškai suvienytos Europos ateities viziją.

2. *Empiriniai elitų europietiško kriterijai*

Šios studijos pagrindą sudarančioje elitų apklausoje buvo tiriamos tapatybės (vietinės / regioninės, nacionalinės ir europinės) ir atstovavimo sampratos (darant prielaidą, kad didėja esamas ir / ar būsimas valstybinio suvereniteto teisių perleidimo Europos institucijoms mastas) bei sprendimų priėmimo kompetencijų išdėstymas (darant prielaidą, kad didėja viršvalstybinio valdymo apimtis, susijusi su ES institucijų politinės kompetencijos augimu). Be standartinių demografinių rodiklių, tyrime buvo fiksuojami duomenys apie elitų nacionalinę ir europinę darbotvarę (veiklos prioritetus), nacionalinių elitų europinių ryšių profiliai, tankis ir dažnis (socialinis kapitalas, susijęs su darbo ir bendravimo patirtimis ES institucijose) ir kultūrinės elitų kompetencijos (ypač užsienio kalbų mokėjimas). Šie nepriklausomi kintamieji toliau studijoje naudojami siekiant paaiškinti ES nacionalinių elitų europietiškosios tapatybės įvairovę.

Pats elitų europietiškas nagrinėjamas trimis pirmiau išryškintais aspektais. Jie identifikuojami užduodant apklausoje atitinkamus klausimus. Konkrečiai, *emocinis europietiško matmuo* matuotas pagal atsakymus į klausimą – „Žmonės skirtingai save sieja su savo miestu ar kaimu, savo regionu, savo šalimi ar Europa. O Jūs? Ar Jūs save labai siejate, pakankamai siejate, nelabai siejate ar visiškai nesiejate su Europa“? – 4 balų skale; čia 1 reiškia, kad respondentas save labai sieja su Europa, o 4 – kad visiškai savęs nesiejate su Europa. *Kognityvinis vertinamasis europietiško matmuo* matuotas užduodant klausimą – „Kai kas pasisako už stipresnį Europos vienijimąsi. Kiti sako, kad jau nueita per toli. O ką Jūs manote apie tai? Prašom nurodyti savo požiūrį, naudojantis 11-os balų skale. Šioje skalėje 0

reiškia, kad vienijimasis jau nuėjo per toli, o 10 – kad vienijimasis turėtų būti stiprinamas. Kuris skaičius šioje skalėje geriausiai atspindi Jūsų nuomonę?“ *Projekcinis europietiško matmuo* matuotas pagal atsakymus į klausimą – „Galvodami apie Europos Sąjungą po 10-ies metų, sakykite, pritariate ar nepritariate bendrai užsienio politikai valstybių, esančių už ES ribų, atžvilgiu?“ – 4 balų skale; čia 1 reiškia, kad respondentas visiškai pritaria, 4 – kad visiškai nepritaria pateiktam teiginiui. Dėmesys bendros ES užsienio politikos perspektyvai atspindi respondento nuostatą gana radikaliai keisti šios esminės politinės kompetencijos, susijusios su nacionalinės valstybės suverenitetu, kuriam tarptautinė teisė suteikia nepriklausomo subjekto statusą, ribas.

Apklauskos rezultatai rodo, kad visais išskirtais aspektais (*emociiniu, kognityviniu vertinamuoju ir projekciniu*) nacionalinių elitų atstovai yra stiprūs europiečiai (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. *Elito europietiško rodikliai: aprašomoji statistika*

Elito tipas	Savęs siejimas su Europa*			Europos vienijimosi vertinimas**			Požiūris į bendrą ES užsienio politiką***		
	Vidurkis	St. nuokrypis	N	Vidurkis	St. nuokrypis	N	Vidurkis	St. nuokrypis	N
Politinis	2,21	0,73	1312	6,62	2,51	1266	2,35	0,84	1309
Ekonominis	2,18	0,74	675	6,79	2,15	668	2,46	0,74	675
Bendrai	2,20	0,73	1987	6,68	2,39	1934	2,38	0,81	1984

* skalė nuo 0 – visiškai savęs nesieja – iki 3 – labai save sieja.

** skalė nuo 0 – jau nuėjo per toli – iki 10 – turėtų būti sustiprintas.

*** skalė nuo 0 – visiškai nepritaria – iki 3 – visiškai pritaria.

Emocinis elito tapatinimasis su Europa svyruoja tarp „labai save sieja“ ir „pakankamai save sieja“, o tolesnio Europos vienijimosi vertinimai koncentruojasi teigiamoje skalės dalyje, t. y. pasisakoma už tolesnį ES vienijimosi stiprinimą. Panašiai palankus požiūris vylia ir į bendros ES užsienio politikos sukūrimą per ateinančius 10 metų. Įdomu pažymėti, kad matuojant emociu skale (kurios verti-

nimo sistema ta pati – 4 balų) elitai yra šiek tiek nuosaikesni, labiau rezervuoti ir žymi kiek mažesnes vertes negu matuojant projekcine skale, kurios vertinimų pagrindą sudaro elitų ateities lūkesčiai. Kiek stipriau emociškai nusistatęs Europos atžvilgiu yra politinis elitai, tačiau ekonominis elitai stipriau negu politinis pasisako už tolesnio Europos vienijimosi pažangą ir bendros ES užsienio politikos sukūrimą per ateinančius 10 metų.

Kaip ir tikėjomės, išskirti trys europietiško matmenys yra statistiškai reikšmingai tarpusavyje susiję tiek atskirai politinio ir ekonominio elito, tiek viso elito bendrai (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. *Elito europietiško matmenų susietumas: koreliacinės analizės rezultatai*

Elito tipas	Spearmano (ρ) koreliacijos tarp:		
	Savęs siejimo su Europa IR Europos vienijimosi vertinimo	Savęs siejimo su Europa IR Požiūrio į bendrą ES užsienio politiką	Europos vienijimosi vertinimo IR Požiūrio į bendrą ES užsienio politiką
Politinis*	0,294	0,179	0,330
Ekonominis**	0,232	0,139	0,275
Bendrai***	0,273	0,165	0,312

* visais atvejais politinio elito $p < 0,01$, $N = 1227$.

** visais atvejais ekonominio elito $p < 0,01$, $N = 641$.

*** visais atvejais $p < 0,01$, $N = 1868$.

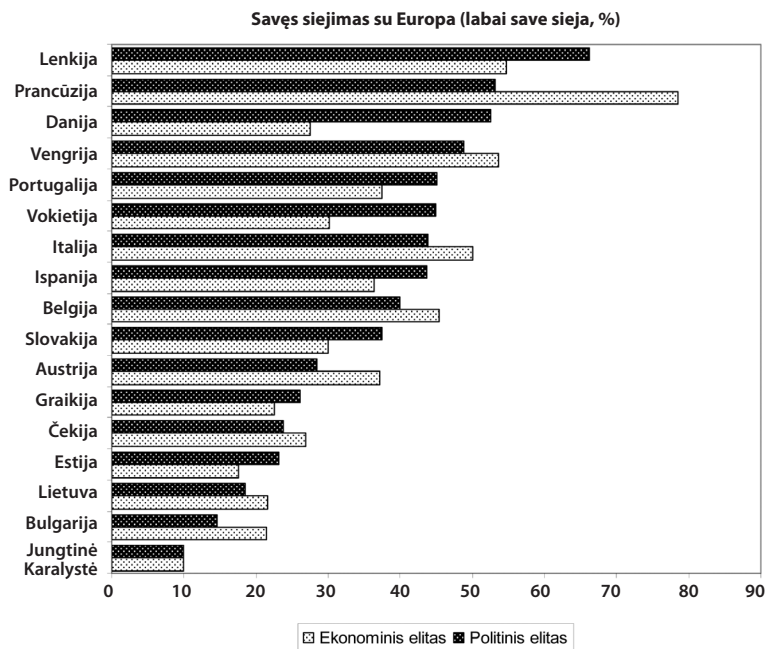
Stipriausia yra bendroji (kartu paėmus politinį ir ekonominį elitą) *kognityvinio vertinamojo* ir *projekcinio* europietiško matmens ($\rho = 0,312$) koreliacija. Bendroji *emocinio* ir *kognityvinio vertinamojo* europietiško matmens koreliacija pagal stiprumą užima tarpinę padėtį ($\rho = 0,273$), o silpniausia (bet statistiškai reikšminga) bendroji sąsaja yra tarp *emocinio* ir *projekcinio* europietiško matmens ($\rho = 0,165$). Simptomiška, kad pati stipriausia koreliacija yra tarp *kognityvinio vertinamojo* ir *projekcinio* matmens, kas nuosekliai atliepia elitologinę paradigmą, elito tapatybę ir vertybes siejančią su elito socializacija ir „teisingų“ požiūrių bei praktikų „mokymusi“

esant ir siekiant išlikti galios lauke¹⁴. Šios mintys skatina pabrėžti elitų europinės projekcinės tapatybės svarbą ir atnaujinti politologinę jų elgesio ir tapatybių analizę, kurioje vyrauja racionalaus veiksmo ar strateginio mąstymo (čia prilygintino *kognityviniam vertinamajam* matmeniui) kriterijai, užgožiantys subjektyvesnius, emocinius parametrus. Kita vertus, turime pažymėti, kad nors ir yra sistemingas ryšys tarp elitų emocinio, kognityvinio vertinamojo ir projekcinio europietiško matmenų, vis dėlto šie trys veiksniai užčiuopia skirtingas europietiško konstrukto dalis, tarp kurių nėra vieno dominuojančio vektoriaus.

3. Šalių atvejų analizė

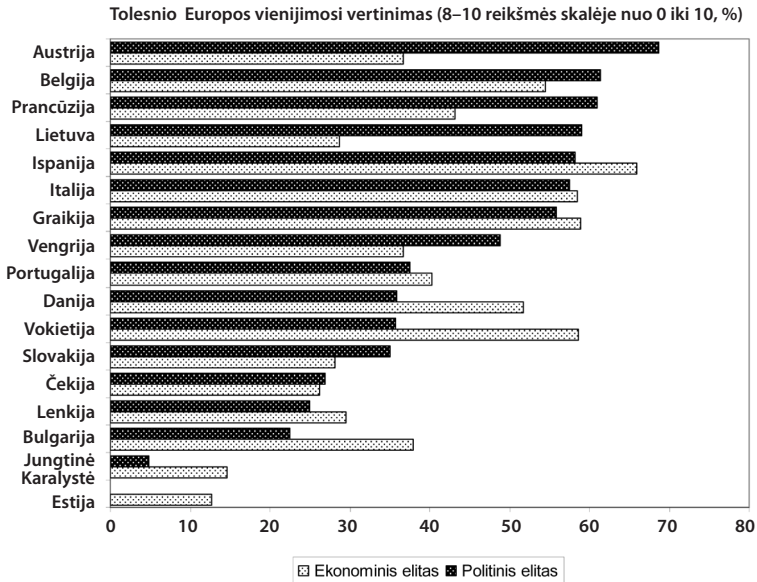
Nuodugnesnė atskirų šalių elitų atvejų analizė atskleidžia nemažą europietiško sampratos įvairovę. Politinių elitų sąvokos siejimas su Europa svyruoja nuo 66% „aistringų“ europiečių (Lenkija) iki 10% „aistringų“ europiečių (Jungtinė Karalystė) (šiuo požiūriu Lietuvos politinis elitas, turintis 19% „labai save siejančiųjų su Europa“, yra gana artimas britiškajam, menkai emociškai įsipareigojusiam Europai). Iš didelių verslo įmonių vadovų ypač stipriais „emociniais europiečiais“ vadintini prancūzai (79%), o silpnais – britai (10%) (Lietuvos ekonominis elitas vėlgi panašus į britiškąjį – 21%) (žr. 1 pav.). Emocinis nacionalinių elitų europietiško intensyvumas pasirodo mažai susijęs su kokiais nors aiškiai apibrėžtais atstovaujamos šalies bruožais: stiprų emocinį ryšį su Europa jaučia tiek Pietų Europos (Portugalijos), tiek Šiaurės Europos (Danijos) politinis elitas; tiek senųjų (Prancūzijos), tiek naujųjų (Lenkijos, Vengrijos) ES šalių narių elitai; tiek mažų, tiek didelių ES valstybių elitai. Silpno emocinio ryšio su Europa dalyje vyrauja naujųjų ES valstybių narių elitai (Čekija, Estija, Lietuva, Bulgarija), bet – kaip matėme – šiuo požiūriu pats žemiausias yra Jungtinės Karalystės rodiklis.

Stiprų kognityvinį vertinamąjį ryšį su Europa turi ir pritarimą tolesnei Europos integracijai bei vienijimuisi reiškia 70% Austrijos,

1 pav. *Emocinis europietiškumo matmuo:
Europos elitų tapatinimasis su Europa*

daugiau kaip 60% Belgijos, Prancūzijos, Lietuvos, Ispanijos, Italijos politinio elito. Stipriausią kognityvinį vertinamąjį ryšį su Europa turi ir tolesnio Europos viršvalstybiškumo didėjimo idėją stipriai palaiko Ispanijos, Vokietijos, Italijos, Graikijos, Belgijos ir Danijos ekonominis elitas (apie 60%). Tačiau labai mažai Europos integracijai kognityviai vertybiškai pritaria nacionalinis Estijos elitas (taip mano tik 13% verslo lyderių ir 0% (!) politikų) ir Jungtinės Karalystės (atitinkamai 15% ir 5%) (žr. 2 pav.). Vėlgi sunku išvelgti kokius nors su šalimi susijusius dėsningumus, darančius įtaką politinio ir ekonominio elito kognityviniam vertinamajam ryšiui su Europa ir atitinkamai reiškiamą pritarimą tolesniam politiniam Europos vienijimuisi: nei šalies dydis, nei narystės ES trukmė, nei šiaurės–pietų ar rytų–vakarų

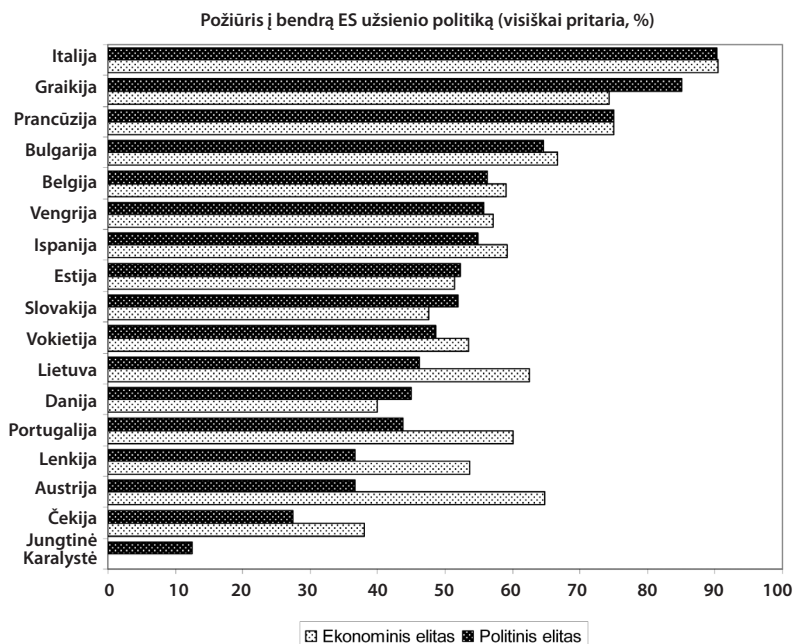

2 pav. Kognityvinis vertinamasis europietiško matmuo: tolesnio Europos vienijimosi vertinimas

geokultūriniai kintamieji nepateikia akivaizdžių skirtumų paaiškinimų.

Projekcinis europietiško matmuo, nustatomas pritarimu viešingai ES užsienio politikai po 10 metų, stipriausias Italijos (90%), Graikijos (84–75%), Prancūzijos (75%) politinio ir ekonominio elito, o pats silpniausias tarp jų kolegų Čekijoje (28%) ir Jungtinėje Karalystėje (12%). Šiuo aspektu Lietuva yra apie vidurį: apie 50% jos elitų aiškiai pasisako už bendrą ES politiką ateityje. Lietuvos, kaip ir Austrijos, Lenkijos bei Portugalijos ekonominis elitas pasižymi gerokai stipresniu projekciniu europietišku negu politinis šių šalių elitas – skirtumas apie 20 procentinių punktų) (žr. 3 pav.).

Analizuojant emocinį, kognityvinį vertinamąjį ir projekcinį nacionalinių elitų europietiško matmenis paaiškėja, kad tarp šalims atstovaujančio politinio ir ekonominio elito nėra panašaus jausminio

3 pav. *Projekcinis europietiško matmuo – požiūris į bendrą ES užsienio politiką ateityje*

nusistatymo dėl Europos projekto, nėra bendro suvokimo apie Europos integracijos mastą ir nėra vienijančios ateities Europos modelio vizijos. Europos politinių ir ekonominių elitų požiūriai taip pat pasirodo esą gana skirtingi nacionaliniu lygmeniu ir nėra aiškias „veidrodinio“ efekto tarp elitų europietiško emocinio, kognityvinio vertinamojo ir projekcinio matmens, t. y. atskirais atvejais stiprus emocinis europietiškas nebūtinai reiškia ir stiprų kognityvinį vertinamąjį ar entuziastingą projekcinį europietišumą. Apškritai, būtų galima atsargiai teigti, kad Pietų Europos elitai yra europietiškesni, o Vidurio ir Rytų Europos elitų europietiškas yra menkesnis. Tačiau šis apibendrinimas labai platus, nes daugumos šalių elitų pozicijos gerokai svyruoja tarp skirtingų europietiško matmenų. Vis dėlto nuosaiki Vidurio ir Rytų Europos elitų europietiško samprata, de-

rinanti, atrodytų, neįtikėtinus ir net prieštarigus motyvus, yra gana nuosekli ir įtikinama, turint omenyje, kad čia ES dažnai asocijuojama su pokomunistinio nacionalinio suvereniteto ir saugumo garantijomis, nacionalinio atgimimo ir nacionalinės kultūrinės raiškos palaikymu¹⁵. Toks Europos projekto pateikimas yra patrauklus nacionaliniams Vidurio ir Rytų Europos elitams – ten visai neseniai sovietų viešpatavimas per jėgą piršo tarptautinę ideologiją ir todėl tikriausiai ilgam laikui įtvirtino šių šalių elitų imunitetą naujoms internacionalizmo patirtims, tačiau drauge ir sustiprino polinkį remtis Europos „smegenų centro“ pagarbiam globa ir rūpesčiu (tai ypač išryškėja paaiškėjus, kad Vidurio ir Rytų Europos valstybių, išskyrus Čekiją, elitai reiškia didelę paramą vieningai ES užsienio politikai ateityje). Be to, Vidurio ir Rytų Europos elitai su bendra ES užsienio politika sieja ir potencialios „Rusijos grėsmės“ neutralizavimą¹⁶.

Atskirų senųjų ES valstybių narių atveju yra gana nuoseklus ryšys tarp išskirtų trijų europietiško matmenų. Daugumos Italijos, Prancūzijos ir Belgijos politinio ir ekonominio elito europietiškas stiprus pagal visus tris išskirtus (emocinį, kognityvinį vertinamąjį ir projekcinį) matmenis. Jungtinėje Karalystėje elitai yra ypač mažai išipareigoję Europai vėlgi pagal visus tris matmenis. Vokietijos ir Danijos elitai yra „vidutiniškai“ europietiški pagal visus tris matmenis. Tačiau ši išvalga tik sustiprina bendrąją „eklektiškos“ europinės tapatybės prielaidą: negalima teigti nei kad ilgainiui su ES naryste nacionalinių elitų europietiškas didėja, nei kad yra „užkonservuojamas“ pradinės, šalies įstojimo į ES momento, nacionalinių elitų nuostatos dėl ES (pavyzdžiui, dabar Prancūzijos elito gana entuziastingai remiama bendros ES užsienio politikos idėja niekaip nesiderina su tuo, kas žinoma apie Prancūzijos elito požiūrius tuo klausimu prezidento de Gaulle'o laikais), nei kad ilgainiui elitų europietiško skalės konverguotų (t. y. stipriau išreikšti matmenys „pitrauktų“ silpniau išreikštusius). Šioms ir panašioms prielaidoms ištirti reikia papildomų duomenų.

4. Hipotezės

Neradę aiškaus atskirų šalių nacionalinių politinio ir ekonominio elitų europietiško variacijų paaiškinimo, atsigręžėme į kitų nepriklausomų kintamųjų, atskleidžiančių vidinę tiriamų elitų įvairovę, analizę. Tam į vieną masyvą sujungėme ES valstybių narių politinio ir ekonominio elito duomenis¹⁷, o jiems analizuoti pasitelkėme regresinę analizę, kuri leidžia nustatyti skirtingų veiksmų įtaką elitų europietiško matmenis ir tos įtakos mastą. Pirmiau aptarti trys europietiško matmenys (emocinis, kognityvinis vertinamasis ir projekcinis) toliau nagrinėjami atskirai, t. y. siekiame paaiškinti atskirus Europos elitų europietiško matmenis, o ne apibendrintą jo įvertį. Pradedame bendru teiginiu, kad ES nacionaliniams elitams ir atitinkamai jų europietiško daro įtaką jų politiniai įsitikinimai (tapatinimasis su politine kaire ar dešine), aktyvus išitraukimas į Europos darbotvarkę (europinių ryšių profiliai ir dažnis, kitaip tariant, socialinis kapitalas, susijęs su nacionalinių elitų darbo ir bendravimo patirtimis ES institucijose), biografinės patirties Europoje mastai (gyvenimo ir darbo ne savo šalyje, bet kitur Europoje trukmė, intensyvumas, pobūdis), kultūrinės kompetencijos (ypač užsienio kalbų mokėjimas) bei referentinių grupių įtaka ir „šaukiniai“ (angl. *cue-taking*)¹⁸, kuriuos jie girdi iš kitų elitų grupių, esančių jų artimiausioje galios lauko aplinkoje (čia – politinis elitas iš ekonominio ir, atvirkščiai, ekonominis elitas iš politinio).

Pastaruoju, referentinių grupių įtakos ir „šaukinių“ aspektu, politinio ir ekonominio elito tarpusavio priklausomybė ir įtakos darymas turėtų būti ypač įdomi Europos studijų sritis. Ši socialinės įtakos teorijos atmaina remiasi prielaida, kad bazinės vertybės ir interesai tampa politiškai reikšmingi tik tada, kai nuolat pabrėžiami socialiai reikšmingų referentinių grupių atstovų¹⁹. Todėl tyrėjai dėmesį turi kreipti į kognityvinius trumpinius (angl. *short-cuts*), kontekstą ir elito propaguojamus „šaukinius“. Empiriniai tyrimai, paremti aiškiai atskiriamomis ir konceptualizuojamomis dviem masių ir elito tarpu-

savio „šaukinių“ ir abipusio poveikio formomis „iš apačios į viršų“ (tai vadinamasis „rinkimasis ryšys“, garantuojantis politinio elito ir rinkėjų vertybių bei interesų atitikimą atstovavimo procese) ir „iš viršaus į apačią“ (kai per informacijos ir įtikinėjimo procesą politinis elitas įteisina savo idėjas), rodo, kad santykinė elitų įtaka ir jų priimtamos europietiško vertybės paprastiesiems piliečiams yra didesnė negu piliečių įtaka tam, kaip jiems atstovaujantys elitai apibrėžia ir savo šalyje „įgyvendina Europą“²⁰. Tačiau tokia politinio ir ekonominio elito segmentų abipusės socialinės įtakos vertikalė ir žaidimas į vienus vartus yra gana abejotini. Ir taip, pirmiausia, yra todėl, kad sunku pasverti, kuri grupė, ekonominis ar politinis elitas, yra „viršesnė“, nes, nors klasikinėje politinės analizės tradicijoje politinis elitas turi neabejotiną teisėtą dominavimo viršenybę, turint galvoje šiuolaikinę daugiapakopę valdyseną ir rinkimų kampanijų priklausomybę nuo finansinės verslo paramos, atsakymas į klausimą, kuris elitas – ekonominis ar politinis – pirmauja, nėra akivaizdus. Apskritai, abipusės – politinio ir ekonominio elitų – įtakos analizė yra verta atskiro dėmesio, nes elitų segmentų tarpusavio poveikiai gali vienas kitą arba stiprinti, arba slopinti dėl gana lygiavertiškų (t. y. horizontalių, kitaip nei gana vertikalių elito ir masių) socialinių sąveikų²¹.

Apibendrinant galima teigti, kad elito atstovų socializacijos patirtys ir politinis, kultūrinis bei socialinis kapitalas, siejantis juos su Europos projektu, formuoja europietiško nuostatos, skirtingai besireiškiančias emociu, kognityviniu vertybiniu ir projekciniu aspektais. Kartu šia socializacijos teze implikuojame, kad elitų europietiškas yra jų kolektyvinės tapatybės dalis. Kaip rašo Delanty, europeizuotų asmeninių tapatybių plitimas nekuria europietiškos kolektyvinės tapatybės, nes kolektyvinė tapatybė kyla ne iš daugybės asmeninių tapatybių, bet iš savitos socialinės grupės ar institucinės struktūros, kuri artikuluoja kolektyvinę saviidentifikaciją ar įkūnija asmenų tapatybes²². Taigi, mes postuluoju, kad Europos elitai yra tosios „pirmieiviškos“ kolektyvinės europinės tapatybės nešėjai (neteko aptikti jokių duomenų, kurie teiktų pagrindo priešingai tezei,

t. y. rodytų, kad pagal kokius nors parametrus elitai yra mažiau europietiški negu paprasti ES piliečiai²³).

Toliau pateikiame hipotezes, kurias tikrinsime pasitelkę regresinę analizę naudodami turimus empirinius duomenis.

H₁: Ideologinių pažiūrų išreikštumas gali turėti įtakos elitų europietiškumui.

Empiriniai tyrimai patvirtina, kad politinė ideologija yra pagrindinis veiksnys, formuojantis elito požiūrius įvairiais visuomeniniais klausimais²⁴. Pastebima, kad kairiosios orientacijos politikai yra linkę pabrėžti politinę ir socialinę lygybę, socialinę apsaugą, solidarumą, tarpkultūrinį atvirumą ir toleranciją bei tarptautinę taiką, o dešinieji koncentruojasi į ekonominę laisvę ir ekonomikos augimą, konkurenciją, tautinę savimonę ir tradicines moralines vertybes, valstybės autoritetą ir karinę galią²⁵. Kaip pažymi Hooghe ir Marksas, daugumoje šalių Europos integracija tapo kairiosios pakraipos projektu, paremtu visą žemyną apimančiu reguliavimu²⁶. Tačiau socialdemokratinės tradicijos politinėse bendruomenėse Europos integracija yra suvokiama kaip šaltinis, ribojantis rinkos reguliavimo mastus. Todėl socialdemokratinėse sistemose kairieji priešinasi Europos integracijai, o dešinieji ją palaiko. Kita vertus, remdamiesi „Eurobarometro“ tyrimų duomenimis, Hooghe, Marksas ir Wilsonas parodė, kad politinių įsitikinimų požiūriu kraštutinės kairės ir kraštutinės dešinės atstovai mažiausiai pritaria Europos integracijai²⁷. Tai sudaro pagrindą manyti, kad ypač ryškūs europietiško skirtumai turėtų atsiskleisti tarp kraštutinių ideologines pozicijas (kraštutinių kairiųjų etatistų ir kraštutinių dešiniųjų nacionalistų) užimančių elitų, nes politiniai kraštutinumai nesiderina su Europos politinės integracijos, laisvosios rinkos kūrimo, socialinio solidarumo, kultūrinio atsivėrimo ir kt. idėjomis²⁸.

H₂: Biografiniai veiksniai – lytis, amžius ir teritorinis gyvenimo sėslumas arba mobilumas – gali veikti elito europietišumą.

Moterys elite turėtų pasižymėti didesniu europietišku, nes Europos Sąjunga savo retorikoje ir viešojoje politikoje daug dėmesio

skiria lyčių lygybei²⁹. Lyčių demokratijai palankus ES diskursas ir konkrečios ES direktyvos yra susijusios su didelėmis politinėmis ambicijomis pakeisti „seną gerą“ (patriarchališką) Europos tvarką. Tad europietiško mastai tarp mūsų tiriamo elito moterų galėtų būti didesni dėl to, kad mūsų studija beveik neįtraukia Skandinavijos šalių (išskyrus Daniją), kuriose lyčių lygybės politika turi gilesnes (endogenines) šaknis ir kur feministinės dienotvarkės atstovai lyčių lygybės referencijas Europos Sąjungos kontekste gali laikyti nepakankamomis.

Taip pat tikėtina, kad kuo elito atstovai jaunesni, tuo didesnis jų europietiškas, sietinas su jaunesniosios kartos socialinėmis patirtimis ir vertybiniais akcentais (ypač postmoderniomis orientacijomis į saviraišką, žodžio laisvę, dalyvaujančiąją demokratiją, globalizaciją ir pan.³⁰) bei su didesniais vieningos Europos ateities lūkesčiais.

Pagaliau, tikėtina, kad biografinė patirtis skirtingų valstybių teritorijose (elitai ilgai gyvena ne gimtinėje, o kitose Europos šalyse) taip pat teigiamai veiks elitų europietišumą, paremtą tarpnacionalinės politinės kultūrinės erdvės idėja ir kosmopolitiškumu.

H₃: Kultūrinis elitų kapitalas turėtų stiprinti jų europietišumą.

Asmenys, turintys gerą išsilavinimą, disponuoja analitiniais gebėjimais ir socialinėmis kompetencijomis, kurių reikia bendraujant ir dirbant sudėtingoje vieningos Europos institucinėje ir kultūrinėje aplinkoje. Taigi santykinio pranašumo požiūriu prestižinių žinių ir socialinių gebėjimų turintys elito atstovai turėtų jaustis didesni europiečiai negu tokių žinių ir gebėjimų mažiau turintys elito atstovai, kurių socialinio mobilumo perspektyvos šiuo pagrindu turėtų būti labiau apribotos. Kita vertus, kaip konceptualizavo Bourdieu, kapitalų konvertacijoje, susijusioje su įsitvirtinimu konkurenciniame galios lauke, ypač svarbus yra asmens kultūrinis kapitalas, „lengviausiai“ tampantis simboliniu kapitalu, reguliuojančiu įėjimą per galios lauko vartus³¹. Todėl, manydami, kad viršvalstybinio lygmens ES stiprėji-

mas, kai nacionaliniai politiniai ir ekonominiai elitai gali virsti europiniais, yra viena iš didžiausių šių laikų pasaulio politinių transformacijų, šią kapitalų konversijos tezę laikome ypač svarbia. Pavyzdžiui, kapitalų (konkrečiai, elito žinių ir pažinčių) vaidmuo vykstant politinei kaitai padedantis senajam elitui „natūraliai“ perimti naujosios politinės tvarkos vertybes ir habitus yra plačiai empiriškai aprašytas pokomunistinio elito transformacijų studijose³². Šioje studijoje kultūrinį elitų kapitalą operacionalizuojame užsienio kalbų mokėjimu ir teigiame, kad kuo daugiau užsienio kalbų asmuo moka, tuo stipresnė jo europietiškoji tapatybė.

H₄: Elitų socialinis europinių ryšių kapitalas turėtų didinti elitų europietišumą.

Ši tezė taip pat iš dalies remiasi kapitalų konvertacijos idėja. Kaip minėta, socialinis kapitalas (pažintys, bendravimo patirtis ir praktikos ir t. t.) teigiamai veikia asmens įsitvirtinimą galios lauke. Kita vertus, socialinis kapitalas padeda adaptuotis naujoje kultūrinėje aplinkoje. Atitinkamai, didėja ir asmens tapatinimasis su galios lauku ir naująja kultūrine aplinka. Socialinį europinių ryšių kapitalą šioje studijoje matuojame pagal elitų dalyvavimo Europos lygmens institucinėje darbotvarkėje dažnį, europinės žiniasklaidos vartojimą ir giminystės ar artimos draugystės ryšius ES šalyse. Teigiame, kad buvimas europiniuose socialiniuose tinkluose ir europinėje informacinėje erdvėje formuoja ir stiprina elitų europietišumą.

H₅: Vieno elito segmento (čia – politinio ar ekonominio) europietišumo mastas veikiant tarpusavio įtakos darymo mechanizmui (čia – keitimąsi europietišumo „šaukiniais“) gali didinti kito elito segmento (čia – politinio ar ekonominio) europietišumo mastą.

Vėlgi, vadovaudamiesi Bourdieu galios lauko samprata³³, teigiame, kad elitų europietišumui turi įtakos nacionaliniai galios lauko kontekstai, susiję su šalies politine kultūra, galios lauko konfigūracijomis, konkrečiomis europinių reformų patirtimis ir pan. Kitaip tariant, manome, kad stipriau ar silpniau išreikštas nacionalinio eko-

nominio elito europietiškas daro įtaką (siunčia atitinkamus „šaukinius“) nacionaliniam politiniam elitui ir taip veikia šio gretutinio elito europietišumą. Ir atvirkščiai, politinis elitas siunčia (arba ne) europietiško „šaukinius“ šalies ekonominiam elitui ir taip didina (arba mažina) pastarojo europietišumą. Politologinėje tradicijoje numanoma tokio galimo poveikio kryptis veda iš politinio elito į ekonominį (čia reikštų, kad politinio elito europietiškas skatina ekonominį elitą tapti europietiškesniu). Tačiau, iš vienos pusės, Europos studijos atpažįsta ekonominės integracijos ir laisvosios rinkos konkurencijos principų svarbą ES, o iš kitos pusės, politinės sociologijos ir komunikacijos tyrimai aprašo politikų veiklos priklausomybę nuo verslo lyderių paramos ir palaikymo. Tad šis tradicinis politologinis vienakrypčio socialinių „šaukinių“ judėjimo iš politinio į ekonominį elitą modelis nebūtinai turėtų būti patvirtintas. Čia mes pabrėžiame tik tikėtiną nacionalinių politinio ir ekonominio elitų europietiško tarpusavio susietumą, nenumatydami iš anksto jo krypties.

5. Rezultatai ir interpretacijos

Atlikę tiesinę regresinę analizę gauname dalinį hipotezės H_1 patvirtinimą – kad elito europietiško mastas priklauso nuo elito politinių pažiūrų, o konkrečiau – nuo tų pažiūrų kraštutinumo, t. y. kuo labiau kraštutinės (kairiosios ar dešinėsios) elito pažiūros, tuo mažiau jis emociškai sieja save su Europa ir tuo labiau neigiamai vertina Europos vienijimąsi (žr. 4 lentelę). Abiejų politinės ideologijos polių ekstremistų prisirišimas prie Europos, jų palankumas Europos integracijai ir noras ateityje turėti bendrą Europos užsienio politiką yra reikšmingai mažesni negu nuosaikesnes politines pažiūras turinčių politikos ir ekonomikos elitų atstovų. Vis dėlto, reikia pažymėti, kad elitų politinio ekstremizmo ir jų europietiško ryšys nėra labai stiprus. Beje, panašus silpnas neigiamas santykis tarp politinio ekstremizmo (kraštutinių dešiniųjų ir kairiųjų pažiūrų) ir europietiško (dėmesio Europos tematikai apskritai ir ES vienijimosi idėjų palai-

4 lentelė. *Politinių ir ekonominių Europos elitų europietiško veiksniai: tiesinės regresijos rezultatai*

Aiškinantieji kintamieji	Savęs siejimas su Europa [†]	Europos vienijimosi vertinimas ^{††}	Požiūris į bendrą ES užsienio politiką ^{†††}
H ₁ : Politinių pažiūrų kraštutinumas*	-0,10	-0,06	
H ₂ : Lytis**			
H ₂ : Amžius [#]	0,10		
H ₂ : Gyveno kitoje ES valstybėje ^{##}			
H ₃ : Kalba kitomis nei gimtoji kalbomis (skaičius) ^{\$}	0,07		0,08
H ₄ : Kontaktai su ES veikėjais ir institucijomis (dažnumas) ^{\$\$}	0,09	0,06	
H ₄ : Turi artimųjų iš kitos Europos šalies ^{\$}	0,06		
H ₄ : Naudojasi užsienio žiniasklaida (dažnumas) ^{\$\$}		0,07	
H ₅ : Gretutinio elijo europietiškas [¥]	0,20	0,30	0,31
R₂	0,10	0,12	0,11
Pataisytas R	0,09	0,11	0,11
N	1563	1520	1568

† skalė nuo 0 – visiškai savęs nesieja – iki 3 – labai save sieja.

†† skalė nuo 0 – jau nuėjo per toli – iki 10 – turėtų būti sustiprintas.

††† skalė nuo 0 – visiškai nepitaria – iki 3 – visiškai pritaria.

* skalė nuo 0 – pažiūros vidutiniškai kairiosios (dešinėsios) – iki 5 – pažiūros labai kairiosios (arba labai dešinėsios).

** 0 – vyrai, 1 – moterys.

skalė nuo 22 iki 79 metų.

0 – negyveno kitoje ES valstybėje, 1 – gyveno kitoje ES valstybėje.

\$ skalė nuo 0 iki 9 kitų nei gimtoji kalbų.

\$\$ skalė nuo 0 – praeitais metais neturėjo kontaktų – iki 5 – turėjo kontaktų bent kartą per savaitę.

\$ 0 – neturi artimųjų iš kitos Europos šalies, 1 – turi artimųjų iš kitos Europos šalies.

\$\$ skalė nuo 0 – niekada – iki 3 – kiekvieną dieną.

¥ gretutinio elito (atitinkamai, politinio, jei tai ekonominio elito atstovas (-ė), arba ekonominio, jei tai politinio elito atstovas (-ė) suminio (visų trijų matmenų) europietiško indekso vidurkis.

Pastaba. Lentelėje pateikti tik tie standartizuoti beta koeficientai, kurių p reikšmės $\leq 0,05$.

kymo) aptiktas ir atlikus nacionalinių partijų Euromanifestų diskurso analizę, kurioje apžvelgiamas Euromanifestų turinys ir jo priklausomybė nuo konkrečios partijos politinės ideologijos³⁴.

Hipotezė H₂ apie biografinių veiksnių (lyties, amžiaus, mobilumo) įtaką daugiausia buvo atmesta. Pagal joki mūsų tirtą parametą elito moterų europietiškas nesiskiria nuo elito vyrų europietiškas: nei pagal emocinį, nei pagal kognityvinį vertinamąjį, nei pagal projekcinį europietiškas matmenį moterys nėra didesnės europietės negu jų kolegos vyrai. O štai elito amžius turi svarbią įtaką, lemiančią elitų prisirišimą prie Europos. Tačiau šis ryšys yra priešingas tam, kurį mes įvardijome savo hipotezėje. Pasirodo, kad kuo vyresni elito atstovai, tuo labiau jie save sieja su Europa. Prielaida, kad jaunas, veržlus elito atstovas yra Europos entuziastas, nepasitvirtino. Prielaida, kad elito teritorinio gyvenimo mobilumas didina jo europietiškas, taip pat buvo atmesta. Taigi atrodo, kad tokios objektyvios duotybės / skirtybės kaip amžius, lytis, gyvenimo sėslumas beveik nedaro įtakos europietiškas, bent jau to nepastebime elitų lygmeniu. Ši įžvalga yra ypač svarbi atmetant supaprastintus marksistinius aiškinimus, kad „būtis lemia sąmonę“. Tapatybė (čia – elito europietiškas) pasirodo daug plastiškesnė ir mažai imli tokiems objektyvios tikrovės pavidalam kaip amžius, lytis ar asmens gyvenamoji vieta (į studiją neįtraukti asmens turto rodikliai šia prasme tiriant elito europietiškas tikriausiai irgi būtų tokie patys bergždi).

Hipotezė H₃ apie kultūrinio kapitalo poveikį elito europietiškas buvo iš esmės patvirtinta. Kuo didesnis elito kultūrinis kapitalas (kuo daugiau užsienio kalbų moka), tuo labiau jis prisirišęs prie Europos ir tuo labiau pasisako už vieningą ES užsienio politiką ateityje. Įdomu pažymėti, kad užsienio kalbų mokėjimas stipriau teigiamai veikia emocinį ir projekcinį europietiškas matmenis, o kognityviniame vertinamajame europietiškas mastui individo užsienio kalbų mokėjimas reikšmingos įtakos neturi. Šiuo atveju tikriausiai galima teigti, kad užsienio kalbų mokėjimas atspindi bendrą asmenybės atvirumą ir polinkį į tarpkultūriškumą. Keleto užsienio kalbų mokėjimas elito

atstovų atveju atlieka platesnį negu siaurą instrumentinį lengvesnės ir geresnės komunikacijos su pašnekovais Europoje (ir kitur) vaidmenį, poliglotai išreiškia elito išsipareigojimą, dėmesį ir pagarbą (t. y. stiprų emocinį santykį) daugiakultūriškumui kaip vienam iš svarbiausių Europos dėmenų. Kita vertus, tai, kad užsienio kalbų mokėjimas nekelia elito kognityvinio vertinamojo europietiško lygio, tikriausiai galima paaiškinti būtent tuo, kad išplėtotų ES informacinių kanalų kontekste elitas reikalingą darbinę informaciją, padedančią susidaryti nuomonę dėl ES plėtros mastų ir eigos, gauna bet kuriuo atveju ir bet kuria (dažniausiai savo gimtąja) kalba.

Hipotezė H_4 apie socialinio kapitalo svarbą elitų europietiškamui taip pat iš esmės pasitvirtino. Ryšių su ES veikėjais ir institucijomis dažnis teigiamai veikia elitų emocinį ir kognityvinį vertinamąjį europietiško matmenį. Tapatinimasi su Europa didina elitų draugai, artimieji, gyvenantys kitose Europos šalyse. Elitas, skaitantis ne tik savo šalies, bet ir užsienio žiniasklaidą, turi stipresnį kognityvinį vertinamąjį ryšį su Europa. Taigi mūsų prielaidos, paremtos socializacijos, kultūrinės adaptacijos ir socialinio mobilumo (įsitvirtinimo galios lauke) išvalgomis, kad socialinis kapitalas yra svarbus elitų europietiško mastui ir konsolidavimui, pasirodė pagrįstos. Visi šie rezultatai taip pat patvirtina, kad kolektyvinė europinė elito tapatybė pirmiausia formuojasi (yra labiausiai veikiamą) per vienijančius socialinius ryšius ir veiklą, kuri, kaip teigia Delanty, artikuliuoja kolektyvinę saviidentifikaciją ir socialiai įkūnija asmenų tapatybes³⁵. Kita vertus, taip pabrėžiamas asmeninio socialinio patyrimo reiškinys kolektyvinių tapatybių raidoje plačiau iš socialinės filosofijos žinomas patirties politikos (angl. *experiential politics*) pavadinimu (jis daugiausia taikomas studijuojant globalias nomadines kultūras, feminizmą ir kitus postmodernius politinius virsmus, prie kurių iš dalies galima priskirti ir europeizaciją).

Hipotezė H_5 apie politinio ir ekonominio šalies elito segmentų tarpusavio europietiško skatinimą visiškai pasitvirtino. Toji įtaka pastebima pagal visus tris parametrus: emocinį, kognityvinį vertina-

mąjį ir projekcinį. Stiprus emocinis konkrečių šalių politinio elito europietiškas skatina emocinį ekonominio elito europietišumą, stiprus projekcinis ekonominio elito europietiškas didina politinio elito projekcinį europietišumą ir t. t. Taigi gretutiniai elitų segmentai reaguoja į tarpusavio „šaukinius“ europietiško tema. Empiriškai aptiktas nacionalinių elitų segmentų europietiško nuoseklumas, stiprumas ir simetrija rodo, kad nacionaliniu lygmeniu galima kalbėti apie veikiančią politinių ir ekonominių elitų sistemą (ar paprasčiausiai elitą vienaskaita), į kurią jungia intensyvi vidinė komunikacija, tarpusavio „šaukiniai“ ir tarpusavyje susaistanti atskirų segmentų socialinė įtaka.

6. Išvados

Apibendrinant, Europos elitų europietiškas labiausiai priklauso nuo elito atstovų politinės ideologijos, socialinio (ir kultūrinio) kapitalo ir atskirų elitų segmentų tarpusavio įtakos. Pats stipriausias poveikis kyla iš pastarojo veiksnio: ekonominis elitas sustiprina politinio elito europietišumą (ir atvirkščiai). Taigi svarbiausias ES valstybių narių elito europietiško *explanandum* yra kitų elito grupių vidutinis europietiško lygmuo. Šį rezultatą mes interpretuojame kaip elito segmentų tarpusavio bendradarbiavimą („sąšauką“) ir socialinę vienos elito grupės įtaką kitoms elito grupėms (angl. *peer-pressure*). Tikriausiai verta ateities tyrimuose patikrinti ir kitų elito grupių (kultūros ir mokslo, žiniasklaidos ir nevyriausybinių organizacijų bei profsąjungų elito ir pan.) tarpusavio poveikį, galbūt įsukant stiprų europietiško reiškinį pirmiausia į savo, elito, ratus.

Šis politinio ir ekonominio elitų požiūrių į Europą tyrimas buvo sukonstruotas remiantis gana laisvai išskirtais emocinio, kognityvinio vertinamojo ir projekcinio europietiško matmenimis. Pirmiausia buvo palygintos atskirų šalių šių matmenų konfiguracijos. Pripažįstame, kad nacionalinius elitų europietiško modelius ir skirtumus generuojanti logika turi būti dar nuodugniau tiriama. Tačiau mūsų

tyrimas gana akivaizdžiai rodo, kad Europos integracija ir vienijimas nacionalinių elitų lygmeniu yra grindžiami gana plačiu paneuropiniu konsensusu ir daugiausia visi trys išskirti europietiško matmenys yra arba svarbūs, arba labai svarbūs. Faktas, kad santykinai aiškiausiai artikuliuotas yra emocinis elitų europietiško lygmuo, dar syki patvirtina esmines socialinių ir kolektyvinių tapatybių teorijų prielaidas, kad tapatybėms yra labai svarbus jausminis ir moralinis kontekstas (juo labiau kai matome, kad atliktoje studijoje kognityvinis vertinamasis elitų europietiškas savo artikuliuotumu nedaug teatsilieka). Kiek mažiau statistiškai prisodrintą gavome projekcinį elitų europietiško matmenį. Tikriausiai tai susiję su mūsų pasirinkta šio kriterijaus operacionalizacija pasitelkus elito požiūrį į bendrą ES užsienio politiką ateityje. Manytume, kad tolesnėse studijose, jeigu jos apimtų keletą ES viešosios politikos sričių (pavyzdžiui, elito požiūrį į bendrą ES mokesčių sistemą, bendrą socialinės apsaugos sistemą, didesnę pagalbą probleminiams ES regionams, bendrą ES energetinę politiką ir pan.), aptiktume aiškesnę elitų europietiško projekcinio matmens išraišką.

Ši studija rodo, kad elitų Europa nėra galingas keliabriaunis statinys. Atvirkščiai, elitų Europa remiasi daugiaveidžiais pavidalais (kartais net prieštaringomis vertybėmis), daugybe interesų ir įvairiaplaniais vertinimais. Kita vertus, ši emocijų, racionalių vertinimų ir ateities vizijų įvairovė rodo ir, kad intensyvus elito antieuropietiškas pagal visus tris matmenis yra gana retas atvejis³⁶.

Atliktos analizės rezultatai, rodantys ES šalių narių politinio ir ekonominio elito europietišumą, atskleidė ir nemažai paradoksų. Tačiau akivaizdu, kad elitų statuso ir turimų biografinių patirčių įtaka jų europietiškumui yra menka arba jos iš viso nėra. Elitų europietišumą elito atstovų amžius veikia nelabai stipriai. Mažą (statistiškai nereikšmingą) įtaką elitų europietiškumui daro elito atstovų lytis ir teritorinio gyvenimo mobilumas. Tai reiškia, kad ankstesni kai kurių šalių ir elitų grupių pasiekti ES politikos laimėjimai, amžius (kartų keitimasis), lytis, migracija arba išsilavinimas (faktiškai universite-

tinis, vienokio ar kitokio pavidalo ir pakraipos) neturi arba turi tik labai ribotą įtaką Europos elitų europietiškamui. Kitas reikšmingas dalykas, kurį atskleidė ši studija, yra tai, kad didelę įtaką elitų europietiškamui daro politinė ideologija. Abi, ir kraštutinė dešinioji, ir kraštutinė kairioji, ideologijos yra linkusios į antieuropietiškamą (dėl skirtingų priežasčių). Kita vertus, paaiškėjo, kad politinės ideologijos įtaka, nors gana nuosekli ir svarbi, vis dėlto elitų europietiškamui nėra stipri.

NUORODOS IR PASTABOS

¹ Žr., pavyzdžiui, J. Caporaso, M. Cowles, T. Risse (eds.). *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2001; H. Schmitt, J. Thomassen. *Dynamic representation: The Case of European Integration* // *European Union Politics*. 2000, vol. 1, no. 3, pp. 318–339.

² Žr. T. Diez. *Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering Normative Power Europe* // *Millennium – Journal of International Studies*. 2005, vol. 33, pp. 613–636.

³ Žr. F. Schimmelfennig. *The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union* // *International Organization*. 2001, vol. 55, no. 1, pp. 75–98; F. Schimmelfennig. *Strategic Action in a Community Environment: The Decision to Enlarge the European Union to the East* // *Comparative Political Studies*. 2003, vol. 36, no. 1/2, pp. 159–182; A. Lasas. *Guilt Sympathy, and Cooperation: EU–Baltic Relations in the Early 1990s* // *East European Politics and Societies*. 2008, vol. 22, pp. 347–372.

⁴ J. O’Brennan. *The Eastern Enlargement of the European Union*. London: Routledge, 2006, p. 170.

⁵ M. Gabel. *Interests and Integration: Market Liberalization, Public Opinion, and European Union*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1998.

⁶ Žr. A. Moravcsik. *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1998; A. Moravcsik. *A New Statecraft? Supranational Entrepreneurs and International Cooperation* // *International Organization*. 1999, vol. 53, pp. 267–306.

⁷ I. Matonytė, V. Morkevičius. *Išorės grėsmės Europos vienybei: lyginamoji elitų požiūrių studija* // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 2009, nr. 1, p. 45–68.

⁸ Tikslus tyrimo apimtų šalių sąrašas pateiktas oficialioje projekto interneto svetainėje: www.intune.it.

⁹ G. Almond, S. Verba. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton, NJ: Princeton UP, 1963.

¹⁰ D. Snow. *Collective Identity and Expressive Forms* // Center for the Study of Democracy e-Scholarship Repository, University of California, 2001. <http://repositories.cdlib.org/csd/01-07> [žiūrėta 2008 m. gruodžio 8 d.].

¹¹ Žr. J. M. Jasper, F. Polletta. *Collective Identity and Social Movements* // *Annual Review of Sociology*. 2001, vol. 27, pp. 283–305; A. Melucci. *Nomads of the Present: Social Movement and Identity Needs in Contemporary Society*. Philadelphia, PA: Temple University Press, 1989.

¹² D. Snow. *Op. cit.*, p. 11.

¹³ M. Castells. *The Power of Identity*. Oxford: Blackwell Press, 1997, pp. 7–10.

¹⁴ I. Matonytė. *L'évolution des orientations axiologiques de l'élite économique post-communiste en Lituanie, 1990–2000* // *Revue d'études comparatives Est-Ouest*. 2001, N° 1, pp. 57–84.

¹⁵ P. Drulak Peter (ed.). *National and European Identities in EU enlargement. Views from Central and Eastern Europe*. Prague: Institute of International Relations, 2001, pp. 17–19.

¹⁶ I. Matonytė, V. Morkevičius. *Op. cit.*, p. 45–68.

¹⁷ Svėrimas duomenims nebuvo taikytas, nes siekėme, kad mažų ir didelių šalių (pavyzdžiui, Estijos ir Prancūzijos ar Slovakijos ir Jungtinės Karalystės) elitai turėtų vienodą „įtaką“ rezultatams.

¹⁸ M. R. Steenbergen, E. E. Edwards, C. E. de Vries. *Who's Cueing Whom? Mass–Elite Linkages and the Future of European Integration* // *European Union Politics*. 2007, vol. 8, no.1, pp. 13–35.

¹⁹ L. Hooghe, G. Marks. *Calculation, Community and Cues: Public Opinion on European Integration* // *European Union Politics*. 2005, vol. 6, pp. 419–443.

²⁰ B. Wessels. *Evaluations of the EC: Elite or Mass Driven* // O. Neidermayer, R. Sinott (eds.). *Public Opinion and Internationalized Governance*. Oxford: Oxford University Press, 1995. P. 130.

²¹ Turimi empiriniai duomenys rodo, kad, politinio ir ekonominio elito narių nuomone, priimant svarbius viešosios politikos sprendimus, politinis elitas suvokiamas kaip turintis panašiai tiek pat galios kiek ir ekonominis elitas. Apskritai, tyrimo metu Lietuvoje politinio elito nariai jautėsi turį tik šiek tiek daugiau galių negu didžiausių šalies įmonių, bankų ir verslo organizacijų vadovai.

²² G. Delanty. *Europos išradimas: idėja, tapatumas, realybė*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002. P. 247.

²³ H. Best. *The Europe of Elites: Dimensions of Europeaness of Political and Economic Elites in the EU member states*, "IntUne" conference presentation, 2008-05-08-11, Granada, Spain.

²⁴ J. D. Aberbach, R. D. Putnam, B. A. Rockman. *The Compass of Elite Ideology* // J. D. Aberbach, R. D. Putnam, B. A. Rockman (eds.). *Bureaucrats and Politicians in Western Democracies*. Cambridge: Harvard University Press, 1981. P. 115–169.

²⁵ I. Budge, H.-D. Klingemann, A. Volkens, J. Bara, E. Tanenbaum. *Mapping Policy Preferences: Estimates for Parties, Electors, and Governments 1945–1998*. Oxford: Oxford University Press, 2001.

²⁶ L. Hooghe, G. Marks. Op. cit., p. 425.

²⁷ L. Hooghe, G. Marks, C. J. Wilson. Does Left/Right Structure Party Positions on European Integration? // *Comparative Political Studies*. 2002, vol. 35, no. 8, pp. 965–989.

²⁸ Originali ideologinio savęs tapatinimo kairės–dešinės spektre skalė buvo perkoduota į politinių pažiūrų kraštutinumo skalę (nuo 0 – pažiūros vidutinės (5 originalioje skalėje) iki 5 – pažiūros kraštutinės (0 arba 10 originalioje skalėje)).

²⁹ Y. Galligan, S. Claverio. *The Quality of Gender Democracy in the European Union: A Study of Two Legislative Processes*. Nepublikuotas rankšraštis. Belfast, 2009. P. 29.

³⁰ R. Inglehart. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press, 1997.

³¹ P. Bourdieu. *The Forms of Capital* // M. Granoveter, R. Swedberg (eds.). *The Sociology of Economic Life*. Boulder, Colorado: Westview Press, 2001. P. 96–111.

³² Žr. I. Matonyte, G. Mink. *From Nomenklatura to Competitive Elites: Communist and Post-Communist Elites* // S. Berglund, K. Duvold (eds.). *Baltic Democracy at the Crossroads. An Elite Perspective*. Kristiansand: Norwegian Academic Press, 2003. P. 37–56; I. Matonyte. *Ex-Nomenklatura in the Baltics: Soviet Legacies and Contributions* // D. Lane, G. Lengyel, J. Tholen (eds.). *Restructuring of the Economic Elites after State Socialism. Recruitment, Institutions and Attitudes*. Stuttgart: Ibidem Verlag, 2007. P. 169–198.

³³ P. Bourdieu, L. Wacquant. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.

³⁴ N. Conti with A. Manca. *L'Europa nel Discorso Politico degli Stati Membri: Un'analisi degli Euromanifesti* // *Rivista Italiana di Scienza Politica*. 2008, vol. 37, no. 2, pp. 53–89.

³⁵ G. Delanty. Op. cit.

³⁶ Išskyrus, žinoma, Jungtinės Karalystės elito atstovų atvejį.

SUMMARY

THE EUROPE OF ELITES: DIMENSIONS OF EUROPEANNESS OF POLITICAL AND ECONOMIC ELITES OF THE EU MEMBER STATES

In this article we analyze the background and extent of the Europeaness of political and economic elites in the EU member states. The focus on the elites is based on the premise that European unification is still largely driven by the national elites of the EU member states. Europeaness of the elites is defined and operationalised along the lines of emotive, cognitive-evaluative, and projective dimensions. The emotive dimension is operationalized as the degree of the feeling of attachment to Europe

reported by the elites. The cognitive-evaluative dimension is operationalized as the elite's (positive) evaluation of the extent of the current European unification. Finally, the projective dimension is operationalized as elites' support for a unified EU foreign policy in the future.

We hypothesize about the relationships between dimensions of elites' European-ness and their ideologies, macro-contexts of life experiences, cultural and social capital as well as inter-elite cueing processes. We claim that the extent of elites' European-ness is related to 1) elites' political views and ideologies, i.e. to the extremism of their political beliefs, that is, the more extreme right-wing or left-wing views are held by a representative of elite, the less European he or she is; 2) elites' cultural capital, i.e. to their knowledge of foreign languages, that is the more languages a representative of elite speaks, the more European he or she is; 3) elites' social capital, i.e. contacts with organisations and decision-making authorities at the European level, having relatives or close friends in other European countries or using foreign media for self-information, that is, the more contacts at the European level a representative of elite has, the more relatives or close friends in other European countries he or she has or the more frequently he or she uses foreign media for information, the more European he or she is; 4) inter-elite cueing, i.e. the extent of Europeanness of the counterpart elites, that is, the more European is a counterpart political elite, the more European is a representative of the economic elite and the more European is a counterpart national economic elite, the more European are representatives of national political elite; 5) macro-contexts of life experiences, i.e. gender, age and living in another European country, that is, women, younger elites and those having experience of living in another European country should be more pro-European.

In order to test the hypotheses we use the data of interviews of political and economic elites in 17 EU member states collected in the *IntUne* (FP6) project. First, we reveal the diversity (contrary to a common premise of similarity) of national elites' views and feelings toward the EU and Europe. However, this country-specific diversity does not overshadow the genuine link between different dimensions of Europeanness: the more European are elites on emotive or cognitive-evaluative dimension, the more European they also are on the projective dimension.

We use regression analysis to test the proposed hypothetical relations between distinguished dimensions of elites' Europeanness and their ideologies, macro-contexts of life experiences, cultural and social capital as well as inter-elite cueing processes. The results show that elites' Europeanness depends on their ideological extremism: the more extreme the political beliefs of elites are, the less attachment they feel to Europe as well as the more frequently they report that European unification has already gone too far. Elites' Europeanness also depends on their social and cultural capital: the more European languages representatives of elites speak the higher they score on emotive and projective dimensions of Europeanness. Similarly, the more frequently elites have contacts with organisations and authorities at the European level or if they have relatives or close friends in other European states, they are more pro-European

on the emotive dimension. Moreover, the more frequently elites have contacts with organisations and authorities at European level or the more frequently they use foreign media for information, the higher is their cognitive-evaluative Europeaness. However, the strongest impact on elites' Europeaness (on all the dimensions) is derived from the inter-elite cueing processes: the more European is a counterpart political elite, the more European are representatives of the economic elite and the more European is a counterpart economic elite, the more European are representatives of the political elite. Interestingly, macro-contextual effect on elites' Europeaness is almost not existent, except for the relationship between older age and higher emotive Europeaness of elites.

Concluding the article we sketch possible further directions of empirical investigation of elites' Europeaness.